

به نام آنکه بیشمار نام دارد و نیست جز یکی

دانشگاه بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در گرایش پژوهش هنر

عنوان:

بررسی نقوش انسانی با اعضای متکثر بدن در هند و ایران

استاد راهنما:

دکتر علیرضا طاهری

استاد مشاور:

دکتر داوود صارمی نایینی

تحقیق و نگارش:

بتول معاذالهی

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

بهمن ۱۳۹۰

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان بررسی نقوش انسانی با اعضای متکثر بدن در هند و ایران قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد پژوهش هنر توسط دانشجو بتول معاذلهی با راهنمایی استاد پایان نامه دکتر علیرضا طاهری تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

(بتول معاذلهی)

این پایان نامه واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ توسط هیئت داوران بررسی و درجه به آن تعلق گرفت.

تاریخ

امضاء

نام و نام خانوادگی

استاد راهنما:

استاد راهنما:

استاد مشاور:

داور 1:

داور 2:

نماینده تحصیلات تکمیلی:

دانشگاه سیستان و بلوچستان

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب بتول معاذالهی تعهد می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان‌نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: بتول معاذالهی

امضاء

چکیده:

این رساله تلاش می کند تا به بررسی شکل گیری موجوداتی عجیب الخلقه اساطیری تحت عنوان "متکثرالاعضا" بپردازد. چنین موجوداتی که شامل موارد گوناگون از آفریده هایی با اعضای تکثیر شده بدن می باشند دارای ریشه های اسطوره شناسی بوده و مطالعه آنها جز در چنین بستری امکان پذیر نمی باشد. تفکر در نحوه برقراری بشر بدوی با طبیعت و جهان پیرامون تلاش هایی راه حل جویانه را برای رفع موانع زندگی به ارمغان می آورد که در نتیجه چنین چاره اندیشی ها، نمودهایی از موجودات اسطوره ای در ذهن خلاق بشر نخستین شکل می گیرد. ا و با آگاهی بر ضعف هایش در جهت رفع آنها به سمت قدرت و هر آنچه که مبین قدرت است گام برداشته و نمادها و رمز هایی را خلق می کند که در ذهن اسطوره سازش باعث ازدیاد توانایی ها و جبران نداشته هایش در مقابل نیروهای محیط اطراف می شوند.

انسان بدوی که در مسیر رشد فکری و اندیشه به جایگاه نمادین «عضو» بدن در فرهنگ اساطیری آگاهی یافته است موجوداتی را خلق می کند که در تعداد اعضاء بدن دچار تکرار و تکثیر شده اند و توانایی های خارق العاده ای را شامل می گردند. در حقیقت با استفاده از تکرار و تعدد یک فرم و نقش که در این جا «عضو» می باشد قدرت پنهان در آن را نیز به تکرار و در نتیجه انباشتگی وامی دارد. چنین موجودات متکثر الاعضایی که در ارتباط مستقیم با نمادشناسی اعضای تکثیر شده، تعداد اعضای تکرار شده و موجود متصف به چنین ویژگی ای می باشند.

این مخلوقات شامل موارد متعددی همچون چند چشم، چند دست، چند بدنه و... می شوند که هر کدام از آنها قدرت های خاصی را به صاحبانشان اعطا کرده و به واسطه داشتن چنین قدرت های بیکرانی منجر به فراهم شدن زمینه ای برای نیل به آرامش انسان همیشه در خطر بدوی به لحاظ روانی می شوند.

ریشه یابی دقیق مکانی و زمانی آفرینش موجودات متکثرالاعضا به علت مشترکات جوامع کهن در بسیاری از رسوم و نقوش غیرممکن می نماید اما کشور هند به علت تعدد نمونه های این نقوش و دوام آن ها تا عصر حاضر یکی از سرزمین های شناخته شده به لحاظ آفرینش چنین مخلوقاتی است که سال ها ارتباطش با ایران بی شک منجر به تاثیرات زیادی بر هنر این کشور در زمینه خلق چنین نمونه های اسطوره ای شده است.

کلمات کلیدی: اسطوره، متکثرالاعضا، هند، ایران، نماد، موجودات افسانه ای.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
	فصل اول: کلیات و تعاریف
۷	۱ + اسطوره.....
۱۱	۱ ۴ پدیده های خارق العاده.....
۱۲	۱ ۴ + انواع پدیده های خارق العاده
۱۵	۱ ۴ فتیشیسم در پدیده های خارق العاده.....
۱۶	۱ ۴ رمزگرایی در آفرینش پدیده های خارق العاده.....
۱۷	۱ ۴ ارتباط پدیده های خارق العاده و طبیعت.....
۱۹	۱ ۴ پدیده ای خارق العاده و مقتضیات زمان.....
۲۴	۱ ۴ دگرگونی در پدیده ای خارق العاده.....
	فصل دوم: موجودات عجیب الخلقه و چند عضوی
۲۸	۲-۱ موجودات عجیب الخلقه
۳۳	۲-۱-۱ نقش توتمیسم و آنیمیسم در خلق موجودات عجیب الخلقه ...
۳۷	۲-۱-۲ خیال پردازی و موجودات عجیب الخلقه.....
۳۸	۲-۱-۳ انواع موجودات عجیب الخلقه
۴۲	۲-۱-۴ نمونه هایی از موجودات عجیب الخلقه.....
۴۴	۲-۲ تعریف واژه " نگاره "
۴۴	۲-۳ موجودات چند عضوی

۴۵ انواع موجودات چند عضوی	۱-۳-۲
۴۵ علل شکل گیری موجودات چند عضوی	۲-۳-۲
۵۳ تکثرگرایی؛ ثبات، زایش	۳-۳-۲
۵۵ تکنوگرایی و نمادگرایی اعداد	۴-۳-۲
۶۰ « اعضای مهم در تکثر گرایی	۵-۳-۲
۶۰ چند دست	۱-۵-۳-۲
۶۲ چند سر	۲-۵-۳-۲
۶۵ چند چشم	۳-۵-۳-۲
۶۷ چند پا	۴-۵-۳-۲
۶۷ چند بدن	۵-۵-۳-۲
۶۸ ۴-۲ تکثرگرایی و نقوش پشت به پشت	
۷۱ ۵-۲ تکثرگرایی و مبحث " رس بینا"	
۷۳ ۶-۲ نمونه های اعضاء متکثر بدن در جهان	
۷۳ یونان	۱-۶-۲
۷۵ روم	۲-۶-۲
۷۶ مصر	۳-۶-۲
۷۶ بین النهرین	۴-۶-۲

فصل سوم: تکثرگرایی در هنر ایران و هند

۷۹ ۱-۳ تکثرگرایی در هنر ایران	
۸۶ ۱-۱-۳ نقوش " شانه حیوان"	
۹۰ ۲-۱-۳ نقوش مهرهای عیلامی و مفرغینه های لرستان	
۹۷ ۳-۱-۳ نقش ضحاک به عنوان یک مخلوق چندعضوی	
۱۰۳ ۴-۱-۳ نمونه نقوش متکثرالاعضا هخامنشیان ، اشکانیان و ساسانیان	
۱۰۰ ۵-۱-۳ نمونه های نقوش پشت به پشت(متکثرالاعضا) پیش از اسلام و بعد اسلام ایران	

۱۰۵ ۳-۱-۶ نمونه نقوش چند عضوی در دوران اسلامی
۱۱۲ ۳-۱-۷ نقوش انسانی متکثرالاعضا در دوران اسلامی ایران
۱۳۰ ۳-۲-۲ تکثرگرایی در هنر هند
۱۳۲ ۳-۲-۱ دوران پیش آریایی
۱۳۹ ۳-۲-۲ دوران آریایی
۱۷۱ ۳-۳ ارتباط ایران و هند
نتیجه گیری و تحلیل داده های جمع آوری شده	
۱۸۰ تحلیل داده های جمع آوری شده
۱۸۲ نتیجه گیری
۱۸۴ منابع و ماخذ

فهرست اشکال

صفحه	عنوان شکل
۲۹	شکل ۱-۲. قنطورس عجایب المخلوقات، قرن هفدهم، پنجاب هند (www.flicker.com)
۲۹	شکل ۲-۲. ساتیر، قرن ۲ قبل از میلاد (Litton,2005:1256)
۳۰	شکل ۳-۲. تندیس گاو نشسته (فریه، ۱۳۷۴: ۲۱)
۳۱	شکل ۴-۲. موجودات عجیب الخلقه سگ ساران بالدار، کتاب عجایب المخلوقات و غرایب الموجودات مجموعه آستان قدس رضوی (قزوینی، ۹۵۴:؟)
۳۱	شکل ۵-۲. نسخه عجایب المخلوقات، قرن ۱۵، احتمالاً بغداد-عراق یا شرق ترکیه (www.flicker.com)
۳۲	شکل ۶-۲. نسخه عجایب المخلوقات، پنجاب هند، دوره مغول (www.flicker.com)
۳۶	شکل ۷-۲. ستون سنگی، پادشاه نرام- سوئن، شاه اگده، (بلک، ۱۳۸۳: ۱۶۱)
۳۶	شکل ۸-۲. نقاشی دیواری، معبد نفریتی، ملکه ایزیس، قرن چهاردهم قبل از میلاد (Littelton,2005:765)
۵۴	شکل ۹-۲. هراکلس در حال کشتن هیدرا، از مجموعه جی. پل. گتی، مالیبو، کالیفرنیا
۵۴	شکل ۱۰-۲. راونا، خدای شیاطین، (بلک، ۱۳۸۳: ۴۶۶)
۶۱	شکل ۱۱-۲. خدای بانو، چاندا، قرن یازدهم میلادی، آلیاژ مسی،. Nasli and Alice Heeamaneck Museum Associaters Purchase (Art of Nepal,1985:98)
۶۳	شکل ۱۲-۲. خنجری آهنی، لرستان، (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۱۳۹)
۶۳	شکل ۱۳-۲. علمک سکوانا همراه با ردیفی از سر، (فضایلی، ۱۳۸۴: ۵۱۲)
۶۴	شکل ۱۴-۲. خدای ساموارا، کشمیر، قرن ۹ یا ۱۰ میلادی، تندیس برنجی با مرصع کاری نقره، کلکسیون Nasli and Alice Heeamaneck. Museum Associaters Purchase (pal,1988: 74)
۶۵	شکل ۱۵-۲. شیوا، در غارهای الفنتا این غارها شبکه‌ای از غارهای حجاری شده واقع در جزیره الفنتا در بندرگاه بمبئی هستند که شامل مجسمه‌های سنگی، متعلق به فرقه هندو و شیوا خدای هند می شوند (Berkson,1983: 20)
۶۵	شکل ۱۶-۲. یانوس، خدای دروازه‌ها در روم باستان (Littelton,2005:772)
۶۶	شکل ۱۷-۲. کالی، خدای بانو زمان هندو، شمایل مردمی، معاصر، گواش روی پارچه، مدهوبانی، بیهار (فضایلی، ۱۳۸۴: ۹۵)
۶۷	شکل ۱۸-۲. سه خدای به هم چسبیده، برهما، شیوا و ویشنو (کوپر، ۱۳۷۹: ۲۵)
۶۷	شکل ۱۹-۲. انسان شش پا، نسخه عجایب المخلوقات، احتمالاً بغداد-عراق یا شرق ترکیه. www.flicker.com

- شکل ۲-۲۰، حیواناتی با ترکیبات متقابل، تپه گیان نهاوند (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۱۶۸)
- ۶۸ شکل ۲-۲۱، حیوانات ترکیبی نام تجاریس، لرستان (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۱۷۰)
- ۶۹ شکل ۲-۲۲، سرستون هخامنشی، تخت جمشید (<http://tebyan-zn.ir>)
- ۷۰ شکل ۲-۲۳، نماد حجاری شده، بین النهرین. (بلک، ۱۳۸۳: ۲۶)
- ۷۰ شکل ۲-۲۴، نقش برجسته آشوری، بین النهرین. (بلک، ۱۳۸۳: ۲۸)
- ۷۰ شکل ۲-۲۵، عصایی با دو سر شیر، بین النهرین. (بلک، ۱۳۸۳: ۱۶۳)
- ۷۱ شکل ۲-۲۶، کودری حجاری شده، بین النهرین. (بلک، ۱۳۸۳: ۱۸۷)
- ۷۱ شکل ۲-۲۷، رس بینا، عطارد نر- ماده (شوالیه، ۱۳۸۲: ۳۳۲)
- ۷۲ شکل ۲-۲۸، فیلسوفیا رفورماتا، رساله کیمیاگری، قرن هفدهم. (کوپر، ۱۳۷۹: ۱۵۹)
- ۷۲ شکل ۲-۲۹، گورگون ها (Gorgons) اساطیر یون (Scheffold, 1992: 326)
- ۷۳ شکل ۲-۳۰، تیفون به همراه پاها و بازوهای مارمانند.
<http://www.theoi.com/Gallery>
- ۷۴ شکل ۲-۳۱، خیمایرا، (Scheffold, 1992: 111)
- ۷۵ شکل ۲-۳۲، خیمایرا، مظهر طوفان- ابر، با سر شیر، بدن بز، دم از دهه، داخل یک فنجان،
موزه بریتانیا (فضایی، ۱۳۸۴: ۳۹۹)
- ۷۵ شکل ۲-۳۳، یانوس، خدایی دو چهره در اساطیر روم، محافظ دروازه ها
(Littleton, 2055: 77)
- ۷۶ شکل ۲-۳۴، خدا اسمو Usmu دوره اکدی، بین النهرین (Littleton, 2005: 874)
- ۷۷ شکل ۲-۳۵، خدای دو چهره، اکدی، بین النهرین. (بلک، ۱۳۸۳: ۱۸۳)
- ۷۷ شکل ۳-۱، پیکره سفالین، مجتمع مسکونی تل باکون، فارس (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۱۷)
- ۸۰ شکل ۳-۲، سفال منقوش سامرا (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۱۷)
- ۸۱ شکل ۳-۳، سفال منقوش، تپه موسیان، (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۳۱)
- ۸۲ شکل ۳-۴، سفال منقوش، جزیره ملوس (هرتسفلد، ۱۳۸۱)
- ۸۳ شکل ۳-۵، سفالینه شوش، دوران پیش از تاریخ (قدیانی، ۱۳۸۱: ۱۰۸)
- ۸۴ شکل ۳-۶، سفالینه شوش، دوران پیش از تاریخ (قدیانی، ۱۳۸۱: ۱۴۶)
- ۸۵ شکل ۳-۷، خطوط اندیشه نگار (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۶۷)
- ۸۶ شکل ۳-۸، سفال منقوش تپه گیان، نهاوند (تذهیبی و شهبازی، ۱۳۸۲: ۶۴)
- ۸۷ شکل ۳-۹، شانه استخوانی متعلق به عصر نوسنگی، به دست آمده از گولروم واقع در گوتلاند
(هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۸۴)
- ۸۷ شکل ۳-۱۰، پرندگان چند سر (پوپ، ۱۳۸۷: ۲۳۱)
- ۸۸ شکل ۳-۱۱، ظرفی به شکل حیوان، خراسان، (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۱۲۳)
- ۸۹ شکل ۳-۱۲، نقش مهر، آغاز هزاره سوم قبل از میلاد، شوش (تذهیبی و شهبازی، ۱۳۸۲: ۶۸)
- ۸۹ شکل ۳-۱۳، ابریق سفالین اسب منسوب به آذربایجان
- ۹۰ (کامبخش فرد، ۱۳۰۸: تصاویر ضمیمه شماره ۱۱۲)

- شکل ۳-۱۴. ظرف سفالین، لرستان (غضنفری و فرزین، ۱۳۷۶: ۳۳)
- شکل ۳-۱۵، مهر عیلامی، (مهر آفرین، ۱۳۸۰: ۳۰۰-۲۸۶)
- شکل ۳-۱۶، جام املش، ۹۰۰ تا ۸۰۰ قبل از میلاد (فریه، ۱۳۷۴: ۲۴)
- شکل ۳-۱۷، مهر عیلامی، چغازنبیل (مهر آفرین، ۱۳۸۰: ۲۸۶-۳۰۰)
- شکل ۳-۱۸، تیردان، لرستان، نقوش اساطیری، (فریه، ۱۳۸۴: ۲۳)
- شکل ۳-۱۹، تیردان، لرستان، سده دوازدهم تا هشتم قبل از میلاد (فریه، ۱۳۸۴: ۲۳)
- شکل ۳-۲۰، بت سده هشتم قبل از میلاد، گورستان خاتونبان نورآباد لرستان (فریه، ۱۳۸۴: ۲۵)
- شکل ۳-۲۱، بت مفرغین، لرستان، کلکسیون دیوید-ویل
<http://collectionsonline.iacma.org>
- شکل ۳-۲۲، دوره آهن، حدود قرن ۷ و ۸ قبل از میلاد، لرستان.
www.metmuseum.org
- شکل ۳-۲۳، مهر مسی، اواخر هزاره سوم و اوایل هزاره دوم قبل از میلاد
www.metmuseum.org
- شکل ۳-۲۴، اواخر هزاره سوم و اوایل هزاره اول قبل میلاد، عصر برنز بلخ
www.metmuseum.org
- شکل ۳-۲۵، آویزهای زینتی، لرستان (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۱۸۱)
- شکل ۲-۲۶، فرهاد چهارم، اشکانیان (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۳۰)
- شکل ۳-۲۷، سرهای گاو و عقابان، ساسانی (تذهیبی و شهبازی، ۱۳۸۲: ۷۴)
- شکل ۳-۲۸، خنجری آهنی از لرستان (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۱۴۰-۱۳۹)
- شکل ۳-۲۹، مهر با نقوش اساطیری، تپه گیان نهاوند، (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۱۶۸)
- شکل ۳-۳۰، سفالینه پیشا تاریخی، شوش (تذهیبی و شهبازی، ۱۳۸۲: ۵۳)
- شکل ۳-۳۱، نقوش حیوانی نامتجانس، لرستان، (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۱۷۰)
- شکل ۳-۳۲، نقش مهر آغاز هزاره سوم قبل از میلاد، (تذهیبی و شهبازی، ۱۳۸۲: ۶۷)
- شکل ۳-۳۳، کاسه سیمسن، موزه ارمیتاژ (پوپ، ۱۳۸۷: ۴۷۰)
- شکل ۳-۳۴، سرستون هخامنشی، تخت جمشید
<http://tebyan-zn.ir>
- شکل ۳-۳۵، دوران اسلامی، پرنده دوسر (هال و بارنارد، ۱۳۷۹: ۲۱)
- شکل ۳-۳۶، دوران اسلامی، پرنده دوسر (هال و بارنارد، ۱۳۷۹: ۲۱)
- شکل ۳-۳۷، پارچه دوره اسلامی، ابریشم، سده پنجم یا ششم هجری (پوپ، ۱۳۸۷: ۲۳۲۵)
- شکل ۳-۳۸، عقاب هاب بال گشوده، پارچه حریر، قرن دهم هجری (طالب پور، ۱۳۸۴: ۱۳۷)
- شکل ۳-۳۹، عقاب های دو سر (جزء)،، محتملا از ری. آل بویه، اوایل سده پنجم.
(فریه، ۱۳۷۴: ۱۵۷)
- شکل ۳-۴۰، جانماز درختی بلوچی، معاصر (صوراسرافیل، ۱۳۸۳: ۱۶۱)
- شکل ۳-۴۱. قالی لری قشقایی، معاصر (پرهام، ۱۳۷۰: ۲۲۸)
- شکل ۳-۴۲، موزه لوور، کاسه، سده ششم یا هفتم هجری (پوپ، ۱۳۸۷: ۶۳۰)
- شکل ۳-۴۳، نقاشی دیواری بقعه سید داور کیا، معاصر کتاب (میرزایی مهر، ۱۳۸۶: ۳۱)

- شکل ۳-۴۴، نگاره. معین مصور، حدود ۱۰۴۹ ق. موزه ادوین بینی سوم (سورآور، ۱۳۸۰: ۲۹۱) ۱۰۹
- شکل ۳-۴۵، نگاره. رضا عباسی، مکتب اصفهان <http://tebyan-zn.ir> ۱۱۰
- شکل ۳-۴۶، نگاره، مکتب اصفهان <http://tebyan-zn.ir> ۱۱۰
- شکل ۳-۴۷، عجایب المخلوقات، پنجاب هند، دوره مغول www.flicker.com ۱۱۰
- شکل ۳-۴۸، نسخه عجایب المخلوقات، پنجاب هند، دوره مغول... www.flicker.com ۱۱۱
- شکل ۳-۴۹ موجودات عجیب الخلقه، کتاب عجایب المخلوقات. آستان قدس رضوی. ۱۱۱
- (قزوینی، ۹۵۴:؟) ۱۱۲
- شکل ۳-۵۰، نقاشی دیواری، بقعه سید داور کیا، اطراف لاهیجان، معاصر ۱۱۲
- (میرزایی مهر، ۱۳۸۶: ۳۹) ۱۱۲
- شکل ۳-۵۱، فرشته هفتاد سر، کتاب: معراج نامه. دوران تیموریان (رزسکای، ۱۳۸۵:؟) ۱۱۵
- شکل ۳-۵۲، فرشته هفتاد سر و بال های گشوده، معراج نامه دوران تیموریان (رزسکای، ۱۳۸۵:؟) ۱۱۷
- شکل ۳-۵۳، دو فرشته، کتاب معراج نامه. دوره تیموریان (رزسکای، ۱۳۸۵:؟) ۱۱۸
- شکل ۳-۵۴، شیوا، نماد حفظ کائنات www.britanica.com ۱۲۰
- شکل ۳-۵۵، فرشته سه سر، کتاب معراج نامه. دوره تیموریان (رزسکای، ۱۳۸۵:؟) ۱۲۰
- شکل ۳-۵۶، جبریل در حال دمیدن در صور، موزه برتانیای www.britishmuseum ۱۲۱
- شکل ۳-۵۷، نمادهای قوس (تیرانداز) و اسد، قزوینی، عجایب المخلوقات، مکتب بغداد، سده هشتم هجری قمری، کتابخانه علوم سن پترزبورگ (پوپ، ۱۳۸۷: ۸۵۴) ۱۲۲
- شکل ۳-۵۸، زنی دو بدنه، عجایب المخلوقات، موزه آستان قدس (قزوینی، ۹۵۴:؟) ۱۲۲
- شکل ۳-۵۹، انسان شش پا، عجایب المخلوقات، موزه آستان قدس (قزوینی، ۹۵۴:؟) ۱۲۵
- شکل ۳-۶۰، انسانی با پاهای تکثیر شده و دو بالا تنه، عجایب المخلوقات. www.flickr.com ۱۲۶
- شکل ۳-۶۱، نسخه چاپ سنگی عجایب المخلوقات، آستان قدس ۱۲۶
- شکل ۳-۶۲، عجایب المخلوقات، احتمالاً بغداد، www.flicker.com ۱۲۷
- شکل ۳-۶۳، بشقابی از دوره صفوی با علامات بروج شمال غرب ایران، ۹۷۱، موزه ملی برلین، بخش اسلامی (افشار، ۱۳۸۶: ۱۴) ۱۲۷
- شکل ۳-۶۴، طراحی های طلسمی، نسخه علمی اسکندر سلطان، اصفهان، قرن نهم هجری قمری توپقایی سرای استانبول (آژند، ۱۳۸۷:؟) ۱۲۸
- شکل ۳-۶۵، محفظه، ورامین. دوران معاصر (پرویز تناولی، ۱۳۸۰: ۶۷) ۱۲۹
- شکل ۳-۶۶، خدای چهارپایان با سه سر، موهنجودارو، پاکستان، دوره هاراپا، ۲۳۰۰ تا ۱۷۵۰ قبل از میلاد (Elgood, 2000: 21) ۱۲۹
- شکل ۳-۶۷، مهری با تصویر خدایی دو چهره (ذکرگو، ۱۳۸۲: ۱۸) ۱۳۳
- شکل ۳-۶۸، گاو سه سر، تمدن رود سند (ذکرگو، ۱۳۸۲: ۱۹) ۱۳۳
- شکل ۳-۶۹، حیوان سه سر، تمدن رود سند. www.mitchellteachers.org ۱۳۶

- شکل ۳-۷۰، سوریای خورشید به همراه مرکبی هفت سر، (Chandra,2001;31) ۱۳۶
- شکل ۳-۷۱، ایندره (Bansal,2005: 12) ۱۳۷
- شکل ۳-۷۲، آگنی خدای آتش، پایه تثلیث... (Chandra,2001:22) ۱۴۱
- شکل ۳-۷۳، شیوا ایستاده، زن-مرد. (Art of Nepal ,1985:47) ۱۴۲
- شکل ۳-۷۴، شیوادر حال رقص مرگ. (Elgood,2000:50) ۱۴۳
- شکل ۳-۷۵، شیوا با چشم سوم و دستان متکثر (Art of Nepal,1985: 99) ۱۴۴
- شکل ۳-۷۶، ساموارا، خدایی با دستان متکثر. (Linrothe,1999: 276) ۱۴۵
- شکل ۳-۷۷، کتاب برگ نخلی (Art of nepal,1985:53) ۱۴۶
- شکل ۳-۷۸، الهه کالی (Art of Nepal,1985:58) ۱۴۷
- شکل ۳-۷۹، نقاشی آیین جین، سه نگاره از نسخه خطی پانچارا کا Art of ۱۴۷
- (Nepal,1985: 59) ۱۴۸
- شکل ۳-۸۰، نقاشی آیین جین، تصویرسازی آلبوم دوی ماهارمایا: Art of Nepal,1985: ۱۴۸
- . (149.75) ۱۴۸
- شکل ۳-۸۱، سه خدای به هم چسبیده (کوپر، ۱۳۷۹: ۲۵). ۱۴۸
- شکل ۳-۸۲، ویشنو خفته بر ششا، (ذکرگو، ۱۳۸۲: ۱۰۶) ۱۵۰
- شکل ۳-۸۳، ویشنو با پاهای متکثر www.vallisworld.wordpress.com ۱۵۱
- شکل ۳-۸۴، ویشنو با دست ها، پاها و علهای متک www.britanica.com ۱۵۲
- شکل ۳-۸۵، ویشنو در هیات چوپانی (کوپر، ۱۳۷۹: ۱۵۴) ۱۵۴
- شکل ۳-۸۶، ویشنو، ممهور به هنر کشمیر، بهترین نمونه شناخته شده از برنز کشمیر که به ۱۵۴
- جای مانده است (Pal,1988;17) ۱۵۵
- شکل ۳-۸۷، ویشنو، کشمیر، قرن ۱۱ میلادی، کلکسیون Nasliand Alice ۱۵۵
- Museum Associaters Purchase .Heeamaneck (pal,1988: 18) ۱۵۵
- شکل ۳-۸۸، ویشنو، کشمیر، ۸۵۰ میلادی، مجسمه برنجی به همراه مرصع ۱۵۶
- نقره (pal,1988: 18) ۱۵۶
- شکل ۳-۸۹، ویشنو خوابیده بر مار ششا. www.vallisworld.wordpress.com ۱۵۷
- شکل ۳-۹۰، برهما با اعضای متکثر. دانشنامه بریتانیکا www.britanica.com ۱۵۷
- شکل ۳-۹۱، مجسمه برهما چهار سر، www.lotussculpture.com ۱۵۸
- شکل ۳-۹۲، برهما سوار بر مرکب خویش (Bansal,2005;21) ۱۵۸
- شکل ۳-۹۳، گانشا، خدایی با سرفیل، (Berkson, 2000: 160) ۱۵۸
- شکل ۳-۹۴، نگاره گانشا با بازوان متکثر (Subramuniaswami,2000:60) ۱۶۰
- شکل ۳-۹۵، گانشا، نگارگری مکتب؟ (Subramuniaswami,2000:64) ۱۶۰
- شکل ۳-۹۶، راوانا، نقش برجسته، قرن هفده، هجده میلادی. دانشنامه بریتانیکا ۱۶۱
- www.britanica.com ۱۶۱
- شکل ۳-۹۷، دورگا، یکی از ایزدبانوان سه گانه در اساطیر هند. www.britanica.com ۱۶۲

- شکل ۳-۹۸، دورگا ایزدبانوی جنگاوری، www.britanica.com، ۱۶۳
- شکل ۳-۹۹، دورگا، راجستان. ۹۰۰ میلادی. www.britanica.com، ۱۶۳
- شکل ۳-۱۰۰، خدای بانو هندی marxbi، (pal,1988: 191)، ۱۶۴
- شکل ۳-۱۰۱، خدای بانو ساراسوتی، گجرات، ماربل، (pal,1988: 34)، ۱۶۴
- شکل ۳-۱۰۲، خدای بانو واسودهارا، قرن ۱۱ میلادی. (Art of Nepal,1985: 48).، ۱۶۵
- شکل ۳-۱۰۳، نقاشی تعلیمی (اهداف آموزشی) با مضامین فرهنگی (Rossi,1998:195)، ۱۶۶
- شکل ۳-۱۰۴، نقاشی مردمی با مضامین مذهبی. (Rossi,1998:40)، ۱۶۶
- شکل ۳-۱۰۵، نقاشی pury، (Rossi,1998:78)، ۱۶۶
- شکل ۳-۱۰۶، نقاشی pury، هند (Rossi,1998:74)، ۱۶۷
- شکل ۳-۱۰۷، نقاشی از روایات مردمی پسند و سنتی، (Rossi,1998:107)، ۱۶۷
- شکل ۳-۱۰۸، نقاشی از داستان های عامیانه، (Rossi,1998:121)، ۱۶۷
- شکل ۳-۱۰۹، تصویرسازی بر روی چرم از عروسک های خیمه شب بازی (از آندرا پرادش) (Rossi,1998:219)، ۱۶۸

مقدمه

در طول تاریخ بشر، وقوع پدیده های خارق العاده در فرهنگ اساطیر، افسانه ها و قصه های عامیانه برای انسان بسیار حائز اهمیت بوده است تا بدان جا که نمی توان سرزمینی را یافت که در آن عنصر تحول گر خیال به عرصه اندیشه و نظام فکری مردمانش راه نیافته باشد و آن را از پدیده های متضاد با جریان عادی زندگی سیراب نگردانده باشد.

خیال پردازی مختص جهان کهن نبوده و مرز پذیر نمی باشد. همان قدر که مردمان کهن در عالم موجودات و شرایط خیالی غوطه ور بوده اند، انسان معاصر هم به زیستن در این عرصه عادت کرده است. تنها تفاوت در خیال پردازی امروز با خیال پردازی دیروز، در دگرگونی های هستی شناختی است (براتی، ۱۳۸۸: ۱۱).

راه گذشتگان ما در پایان همه تجربه ها، دیدن ها، شنیدن ها و حیرت زدگی ها، به قصه ها و داستان های افسانه وار می رسد و در این قالب تفسیر و تعبیر می شود و برای آیندگان به یادگار می ماند ولی راه معاصران از مسیر واقعیت هایی می گذرد که تکامل پذیر، منطقی و عقل پسند می نماید و به نتیجه های علمی و واقعی می انجامد (رستگار فسایی، ۱۳۸۳: ۱۴).

برخورد همیشگی انسان با شگفت زایی های اساطیری بسیار تامل برانگیز است و سهمی عمده در تاثیرگذاری و توجه او به اساطیر، افسانه ها، قصه های کهن و حتی معاصر دارد. ما در اساطیر و افسانه ها موجوداتی را می بینیم که به ناگاه دگرگون می شوند از جمادی به حیوانی، از حیوانی به انسانی و از انسانی به موجودات ماورایی و غیره تغییر ماهیت می دهند، از صورتی به صورت دیگر می گردند و پیکری تازه و نو می یابند. گاه موجوداتی ترکیبی خلق می شود همچون ساتیرهای یونانی که مردم آن ها را باقیمانده مردم عصر طلایی می دانستند که مصاحبان خدایان به شمار می رفته اند و نیمه انسان- نیمه حیوان بوده اند و در مواردی نه تنها انسان با برخی از حیوانات در جسمانیت مشترک قرار می گیرد بلکه دست ها یا سرهای اضافی به خود می گیرد. موجوداتی سه سر، هزارپا و چند چشم پا به عرصه ظهور می گذارند.

ما در آیینی ای که آن را شعور انسان اسطوره ساز می نامیم قادر خواهیم شد چنین نمونه هایی از خلاقیت های انسان کهن و راه حل جویی های او را بشناسیم و یقین کنیم که او نیز همچون ما هوشمندانه هستی را می شناخت

و درک روشنی از نقایص هستی و راه حل هایی رسا برای مقابله با نیازهایش داشت که او را قادر می ساخت تا به خلق الگوهای تازه از خلقت های طبیعی بپردازد و از منظر خود تصاویر روشن و رسا از یافته هایش ارائه دهد (همان: ۱۵).

تعریف مسئله و بیان سوال های اصلی تحقیق

آثار هنری قابل توجهی در هند و ایران وجود دارد که تصاویر انسانی، حیوانی و موجودات تخیلی را با اعضای بدن تکثیر شده در کنار هم نشان می دهند. موجوداتی با چندین سر، چندین دست یا پا، با چشم های متعدد بر روی سر یا بدن و غیره.

تمامی این تصاویر دارای ریشه های اسطوره ای بوده و حاصل فکر و اندیشه انسان بدوی در طول تاریخ می باشند آفرینش چنین نقوش نمادین بی شک دربرگیرنده معانی بیشماری می باشد که با توجه به شرایط زندگی و تفکر انسان اسطوره ساز به ظهور رسیده اند. تعدد و تکثیر اعضا در بدن می تواند نماد قدرت و توانایی خارق العاده موجود باشد برای مثال چشمان زیاد بیانگر دید مافوق طبیعی و اشراف به دنیا و ماورا است. موجوداتی که دارای چنین ویژگی هایی می شوند توانایی های خارق العاده ای را به نمایش می گذارند.

این پژوهش به دنبال یافتن پاسخ های علمی مناسب و مستند برای سوالات ذیل می باشد:

موجودات متکثیرالاعضا دارای چه ویژگی های نمادین می باشند؟

این موجودات چند گونه اند؟

چه ارتباطی بین هنر ایران و هند در خلق این موجودات افسانه ای وجود دارد؟

فرضیه ها

وجود افسانه ها و فرهنگ اساطیری در آفرینش موجودات عجیب الخلقه و فراواقعی که دارای قدرت و نیروی خارق العاده هستند تاثیر بسزایی داشته است و مفهوم و نماد این موجودات در بستر افسانه ها و اساطیر قابل تفسیر می باشد.

چنین موجوداتی شامل انواع مختلفی از جمله چند سر، چند دست، چند پا و ... می شوند

دو کشور ایران و هند دارای ریشه ها و نقاط مشترک هنری و فرهنگی بوده و در طول زمان بر یکدیگر تاثیر و تاثر داشته اند. بنابراین بین آثار و نگاره های این موجودات در هنر هند و ایران رابطه تنگاتنگی وجود دارد.

این موجودات شامل گونه های مختلفی از جمله چند سر، چند پا، چند چشم و غیره می باشند که هر یک از آن ها با توجه به نوع عضو متکثر اهمیت ویژه ای داشته اند و در هر قسمت تکثر یافته، دارای قدرت مافوق طبیعی بوده اند.

سابقه و ضرورت انجام تحقیق

در ایران این موضوع تا کنون با چنین دیدگاهی مورد بررسی قرار نگرفته است . منابع قابل مراجعه در این زمینه شامل تعدادی فرهنگ نامه های اساطیری و کتب اسطوره نگاری از جمله "فرهنگ غریب(آیین ها،اساطیر،سوم،حرکات آیینی،اشیا متبرکه،کتاب های قدسی،اصطلاحات عرفانی)" از سودابه فضایی، "پیکرگردانی در اساطیر" از منصور فسلی رستگاری و ترجمه کتب نمادشناسی از جمله "فرهنگ نمادها" از ژان شولیه و آلن گربران و "فرهنگ نامه خدایان، دیوان و نمادهای بین النهرین" از جر می بلک و آنتونی گرین و .. می باشند که در آنها به طور موردی به معرفی موجودات چندعضوی و نشانه شناسی آنها پرداخته شده است. بنابراین با توجه به تعدد آثار نمایش دهنده این موجودات از جمله آثار سفالین پیشا تاریخی ایران، مفرغینه های لرستان، نسخه هایی از کتاب عجایب المخلوقات و غریب الموجودات قزوینی و حتی قالیچه ها و محفظه های معاصر، بررسی و تحقیق در این زمینه ضروری می نماید.

هدف ها

بررسی جامع در زمینه نقوش چند عضوی، علل شکل گیری آن ها، نماد شناسی و نمونه های مختلف این موجودات در هنر دو کشور ایران و هند از یک سو و تاثیر و تاثر این دو کشور در آفرینش موجودات متکثر الاعضا از سوی دیگر مد نظر بوده است.

کاربرد

این تحقیق می تواند در حوزه اساطیر، موجودات تخیلی و رابطه فرهنگی میان ایران و هند موثر واقع گشته و بصورت تحقیق بنیادی ایده ای جدید برای پژوهش را ارائه نماید.

نوآوری طرح در چیست

شناسایی گونه های جدیدی از موجودات افسانه ای در هنر ایران و هند که تاکنون به صورت جامع و خاص به آن ها پرداخته نشده است.

روش انجام تحقیق

این تحقیق از حیث ماهیت از نوع تحلیلی و تبیینی می باشد و از طریق روش کتابخانه ای (اسنادی) انجام گرفته است، ابزار گردآوری اطلاعات و تصاویر تهیه فیش و عکس از کتب و منابع محدودی از اینترنت است. گرچه تصاویر موجود در این مجموعه از کتاب های بسیاری گردآوری شده ولی مطالبی که در این زمینه به رشته تحریر درآمده بسیار اندک می باشد. لذا در این رساله با جمع آوری تصاویر و تبیین آن ها تلاش شده است تا ضمن بررسی علل بوجود آمدن نقوش متکثرالاعضا آشنایی تصویری برای مخاطبان با این سنت اسطوره ای ایجاد گردد.

فصل اول

کلیات